

ALLIKAS JA KOMMENTAAR

KEELELISEST VÕRDÕIGUSLIKKUSEST JA AKADEEMILISEST SOLIDAARSUSEST

Ljubov Kisseljova

Kui 1802. aastal taasavati Tartu ülikool, sai sellest 90 aastaks ainus muukeelne, täpsemalt saksakeelne ülikool Vene impeeriumis. Venestusperioodil nimetati Dorpat Jurjeviki ja Keiserlik Dorpati ülikool Keiserlikuks Jurjevi ülikooliks. Riigivõimu seisukohalt oli reformi eesmärgiks impeeriumi muukeelsete regioonide, eeskätt selle läänepoolse, Euroopa osa tihedam integreerimine ja liitmine keskusega. Iseküsimus on, mis sellest välja tuli. Impeeriumi juhtkonna pingutuste sihiks oli Läänemere provintside rüüteldkondade valitseva seisundi likvideerimine, st need olid suunatud Balti eraõiguse järkjärgulisele likvideerimisele. Kuid reforme teostati kohmakalt, bürokraatlikult, seepärast ei muutnud need vajalikul määral reaalselt majanduslikku ja õiguslikku situatsiooni ning parandasid vähe põliselanikkonna – eestlaste ja lätlaste – olukorda. Tagasi vaadates selgub, et võimud häälestasid enda vastu nii saksa aadlilkonna kui ka tekkiva eesti intelligentsi. Kuid nagu on näidanud mitmed kaasaegsed eesti ajaloo uurimused, tagas vene õppekeelele üleminek pääsu gümnaasiumidesse ja ülikoolidesse ning võimaldas seejärel teenistuskarjääri kogu sellele eesti intelligentide põlvkonnale, kes hiljem rajas Eesti riikluse.¹ Siiski kutsus

Artikkel on valminud projekti IUT34-30 (“Tõlkeideoloogia ja ideoloogia tõlkimine: kultuuridünaamika mehhanismid Eestis vene ja nõukogude võimu tingimustes 19.–20. sajandil”) raamides. Avaldan siirast tänu Tatjana Šorile abi eest arhiivimaterjalide hankimisel.

¹ Vt nt: “Venekeelset õppetööd gümnaasiumides ja teistes keskkõppeasutustes pidasid mõned eestlased isegi soovitavaks, sest eesti haritlastele tehti Baltikumis töötamisel

riigikeele pealesurumine algkoolides täiesti ette valmistamata lastele esile võõrdumise ja seda hinnati täiesti põhjendatult kui vägivalda rahvusliku identiteedi kallal.

Neis tingimustes toimusid 1902. aastal Tartu ülikooli sajanda aasta-päeva pidustused, mis korraldati õige suurejooneliselt.² Need kestsid kolm päeva, kutsutud oli rohkelt väliskülalisi, samuti teiste Venemaa ülikoolide esindajaid. Kuulutati välja Jurjevi ülikooli audoktori tiitli määramine paljudele väljapaistvatele Euroopa teadlastele, sealhulgas venelastele ja sakslastele. Eraldi tahaks rõhutada austava teaduskraadi omistamist kirjanik Leo Tolstoile. See oli märkimisväärne žest, mis kinnitas, et selles küsimuses säilitas ülikool keskvõimust sõltumatu positsiooni. Meenutame, et vaid aasta varem oli õigeusu kirik pannud Tolstoi kirikuvande alla ja paljud tema artiklid olid Venemaal keelatud. Muidugi oli taoline autasustamine väljakutseks mitte ainult riigikirikule, vaid ka valitsusele, kes võttis ettepaneku vastu ja kinnitas Tolstoi audoktori staatuse (autasustamine oli ju võimalik vaid ministriumini nõusolekul).

Ülikooli juubelipidustustest osa võtnud Peterburi ülikooli delegatsiooni kuulus väljapaistev õpetlane ja lingvist Jan Nieciślaw Ignacy Baudouin de Courtenay (1845–1929), rahvuselt poolakas ja Prantsuse aadlisuguvõsa järglane, mis arvestas oma põlvnemislugu Prantsuse kuningast Louis VI-st. Lõpetanud Varssavi Peakooli (*Szkoła Główna*), mis oli Varssavi ülikooli eelkäija, õppis ta hiljem Prahast, Viinis, Berliinis ja Leipzigi. Filosoofiadoktori kraadi sai Baudouin de Courtenay Leipzigi, aga võrdleva keeleteaduse magistri oma Peterburi ülikoolis. Polüglotina kirjutas ta oma väljapaistvad teosed foneetika ja võrdleva keeleteaduse alal vene, poola, saksa, prantsuse, itaalia, leedu ja tšehhi keeles.³ Tema ülikoolikarjäär

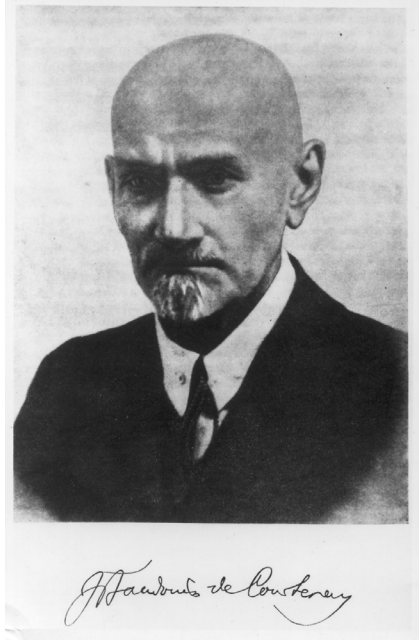
takistusi ja vene keele oskus andis avaramaid võimalusi töötamiseks ja edasiõppimiseks kogu Vene riigi ulatuses. Ühtlasi loodeti, et reformid teevad lõpu baltisakslaste võimutsemisele nii koolides kui ka ühiskondlikus elus”, Aleksander Elango, Endel Laul, Allan Liim, Väino Sirk, *Eesti kooli ajalugu, II: 1860. aastaist 1917. aastani* (Tallinn: Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum, 2010), 335. Eesti ohvitseride (kellest hiljem kujunes rahvusarmee alus iseseisvas Eestis) arvu kasvust Vene armees seoses vene keele omandamisega vt T. Tannberg, “Éstontsÿ v rossiiskoï armii v poslednii period sushchestvovaniya imperii (1900–1917)”, *Blokovskii sbornik XVIII: Éstontsÿ i Rossiya v XX veke: dialog kul'tur* (Tartu, 2010), 104–105.

² Vt pidustuste aruandeid: M. Krechetov, “Stoletie Derptsko-Yur'evskogo universiteta”, *Russkaya mys'l'*, kniga 3 (1903), 71–97; N. F. Sumtsov, *Stoletie Yr'evskogo, byvshego Derptsckogo, universiteta* (Khar'kov, 1903).

³ Vt tema tööde bibliograafiat: I. A. Boduén de Kurtené (*k 30-letiyu so dnya smerti*), otv. red. S. B. Bernshtein (Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1960), 82–116. Tema autobiograafia oli avaldatud: *Biograficheskii slovar' professorov i prepodavatelei Imperatorskogo Yr'evskogo, byvshego Derptsckogo, universiteta za sto let ego*

hõlmas töötamist Kaasani, Tartu, Jagelloonide (Krakovi), Peterburi ja Varssavi ülikoolis. Ta rajas oma koolkonna ning sai üheks suurimaks lingvistiks maailmas, kelle tööd pole kaotanud oma teaduslikku aktuaalsust tänaseni.

Kuid käesolevas kirjutises käsitletakse Baudouin de Courtenayd mitte kui lingvisti, vaid kui ühiskonnategelast, kellel olid eredad ja julged seisukohad rahvusküsimuses. Kümme aastat (1883–93) oli ta saksakeelse Tartu ülikooli professoriks ja lahkus sealt venestamise alguses, kuna ei tahtnud osaleda sellises kõrghariduse poliitikas, mida pidas ebaõigeks ja väheproduktiivseks. 1902. aastal Tartusse saabudes nõrritas teda juubelipidustustel valitsev keeleline segregatsioon (minu määratlus – L.K.) kohalike keelte suhtes. Peaasjalikult toimus kõik riigikeeles. Muidugi said välisülikoolide esindajad vabalt valida keele oma tervitussõnadeks. Nende kõned kõlasid ladina, prantsuse, saksa, itaalia, koguni ukraina keeles (ja seda, märgime kõrvalepõikena, ajal, mil Vene impeeriumis ukraina keelt ei tunnustatud iseseisva keelena). Kuid kohalikke ühiskondlikke organisatsioone esindavad baltisakslased lugesid oma tervitusi ette vene keeles, ehkki see neile raskusi valmistas. Ainult üks kohalik kõne kõlas saksa keeles – see oli prof. Johann Kersteni ülevaade usuteaduskonnast (kuna usuteaduskonnale oli jäetud saksakeelse õppetöö õigus). Nagu märgib Baudouin, “paistsid

Joonis 1. Jan Baudouin de Courtenay vanemas eas (u 1900). Tartu Ülikooli raamatukogu, Fo 3466:4.

sushchestvovaniya (1802–1902), t. 2. pod. red. G. V. Levitskogo (Yur'ev, 1903). Biograafiline kirjandus Baudouin de Courtenayst on ulatuslik, vt nt: A. A. Leont'ev, "Tvorcheskii put' i osnovnye cherty lingvisticheskoi kontseptsii I. A. Boduena de Kurtené", *I. A. Boduén de Kurtené (k 30-letiyu so dnya smerti)* (Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1960), 5–25; teadustööde ja materjalide kogumik: I. A. Boduén de Kurtené, *Ychenyi. Uchitel'. Lichnost'* (Krasnoyarsk: Krasnoyarskii gosudarstvennyi universitet, 2000). Artiklite valimik, mis on seotud teadlase lingvistiliste töödega, avaldati väljaandes: *200 let rusško-slavyanskoï filologii v Tartu*, *Slavica Tartuensia*, V (Tartu Ülikool, 2003).

keelelise eristumisega silma isegi õhtused banketid, [...] justnagu keelitus “palutakse mitte rääkida saksa keeles” ootuses oli kuulda ainult vene keelt”.⁴ Ainult Tartu ülikooli Vene ajaloo professor Jevgeni Šmurlo “lõpetas oma kõne lühikese saksakeelse fraasiga” ja Odessa delegaat prof. Blauberg tsiteeris saksakeelset luuletust.⁵

Just selles olukorras pöördus Baudouin kohalolijate poole saksa keeles kui “endine Dorpati professor”, soovides meenutada seda rolli, mida on mänginud saksa keel ülikooli ajaloos. Sealjuures rõhutas ta eriti, et vene keeles oleks tal “kergem väljendada oma mõtteid ülimalt täpsusega”. Kuid ta meenutas kuulajatele ka eesti ja läti keelt ning püstitas idee kolme kohaliku keele võrdõiguslikust kooseksisteerimisest kõrvuti vene riigikeelega. Ta rõhutas eriti, et peab silmas “mitte piinajate ja rõhujate saksa keelt, vaid õpetlaste ja kunstnike saksa keelt”, samuti vene keelt kui “suurte vene mõtlejate ning luuletajate keelt”.⁶

Poolakast Vene professori saksakeelne kõne ei saanud jätta muljet avaldamata saksa kogukonnale, ja selle tekst avaldati kohe ajalehes Nordlivländische Zeitung ilmunud juubelipidustuste ülevaates.⁷ Baudouini sõnutsi olevat Peterburi venekeelne liberaalne ajaleht palunud tema käest sõnavõtu venekeelset tõlget, kuid tollal ei osutunud teksti avaldamine pealinnatrukisõnas võimalikuks. See avaldati kahes (saksa ja vene) keeles Moskvast 1916. aastal kogumikus “Eestlased ja lätlased, nende ajalugu ja olme”. Alljärgnevalt toome ära kõne saksakeelse teksti ja selle tõlke eesti keelde.

Meine Herren!

Sie werden es mir, als einem früheren Dorpater Professor, wohl nicht übel nehmen, wenn ich mir erlaube, Sie in der *deutschen* Sprache anzureden. Ich tue es nicht aus dem Grunde, dass ich diese Sprache irgendwie besonders beherrsche. Nein, russisch z. B. würde es mir leichter sein, meine Gedanken genau auszudrücken. Ich tue es auch nicht als besonderer Anhänger des Germanismus. Nach den neuesten Ereignissen in Preussen könnte man das Deutsche beinahe hassen und perhorrescieren, – selbstverständlich, wenn man ein Fanatiker wäre. Zum Glück bemerke ich in mir keine Spur von Fanatismus, und wenn ich etwas wirklich hasse und perhorresciere, das ist gerade der Fanatismus: der religiöse Fanatismus, der nationale Fanatismus und wie er auch sonst heissen mag.

⁴ I. Boduén de Kurtene. “Derpt – Yur’ev (k voprosu o ravnopravii)”, *Éstý i Latýshi, ikh istoriya i být*, sbornik statei pod. red. prof. M. A. Reišnera (Moskva, 1916), 267.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, 269 ja 270.

⁷ *Nordlivländische Zeitung*, nr 283, 18.12.1902.

Die jetzt wütende Pest des Nationalismus wird hoffentlich ebenso vergehen, wie mittelalterliche und leider auch spätere Glaubensverfolgungen, und kommende Generationen werden gewiss verstehen, dass es eines denkenden Wesens unwürdig, dass es für den kulturellen, ethischen und ökonomischen Fortschritt höchst störend ist, seine Kräfte so zu zersplittern und sie in einem solchen unsinnigen Hader zu verlieren, anstatt sie zu sammeln und sich gegenseitig zu stärken und fördern.

Ich bin kein Sprachfanatiker. Als ich in Dorpat Professor war, habe ich russisch und deutsch vorgetragen, und es ist dadurch kein Unglück geschehen. Wie in dem Kopfe eines Einzelnen, so könnten auch in einem Lande mehrere Sprachen ruhig und freundlich neben einander bestehen und sich duldsam vertragen. Hier im Lande sind neben der Reichsprache, neben der Sprache des grossen russischen Reiches, neben der Sprache des grossen russischen Volkes, neben der Sprache der grossen *russischen* Denker und Dichter noch drei andere Sprachen historisch und ethnographisch gleichberechtigt: die *deutsche* Sprache, nicht die deutsche Sprache der Verfolger und Unterdrücker, sondern die deutsche Sprache der Gelehrten und Künstler, und ausserdem die *estnische* und *lettische* Sprache.

In dem Sinne einer solchen absoluten Duldsamkeit und Gleichberechtigung begrüsse ich die alte Stadt Dorpat-Jurjew und spreche den Wunsch aus, sie möge immer mehr kulturell gedeihen, und zwar in einem friedlichen Zusammenleben mit der höchsten wissenschaftlichen Institution des Landes.⁸

Mu härrad!

Te ei pane ju mulle kui endisele Dorpati professorile pahaks, kui ma võtan endale vabaduse kõnetada Teid *saksa* keeles. Ma ei tee seda kaugeitki põhjusel, et ma seda keelt kuidagi eriti hästi valdan. Ei, näiteks vene keeles oleks mul kergem oma mõtteid täpselt väljendada. Ma ei tee seda ka kui eriline germanismi pooldaja. Pärast viimaseid sündmusi Preisimaal võiks ju saksa keelt peaaegu vihata ning põlastada, mõistagi siis, kui oldaks fanaatik. Õnneks ei märka ma enda juures mingit jälge fanatismist, ja kui ma midagi tõeliselt vihkan ja põlastan, on see nimelt fanatism: religioosne fanatism, rahvuslik fanatism ja mis nimesid ta iganes ei kannaks.

⁸ Boduén de Kurtene, "Derpt – Yur'ev", 268–269.

Praegu möllav natsionalismi katk möödub loodetavasti samuti kui keskaegsed ning kahjuks ka hilisemad religioossed tagakiusamised, ning järeltulevad põlved saavad kindlasti aru, et see on mõtleva olendi jaoks alandav, et see häirib tõsiselt kultuurilist, eetilist ja majanduslikku arengut, kui oma jõude niiviisi killustatakse, neid taoliste mõttetute tülide peale raisatakse, selle asemel, et need kokku koguda ja üksteist vastastikku tugevdada ning arendada.

Ma pole mingi keelefanaatik. Kui ma olin Tartus professor, pidasin ma loenguid vene ja saksa keeles, ilma et sellest mingit õnnetust oleks juhtunud. Nagu ühe inimese peas, nii võiksid ka ühel maal mitmed keeled rahulikult ja sõbralikult kõrvalt eksisteerida ning vastastikku sallivad olla. Sellel maal siin on riigikeele kõrval – suure Vene riigi, suure vene rahva keele, suurte vene mõtlejate ja luuletajate keele kõrval – veel kolm keelt ajalooliselt ja etnograafiliselt võrdõiguslikud: saksa keel, mitte piinajate ja rõhujate saksa keel, vaid õpetlaste ja kunstnike saksa keel, ning peale selle veel eesti ja läti keel.

Selles absoluutse sallivuse ja võrdõiguslikkuse mõttes tervitan ma vana linna Dorpatit-Jurjevit ning soovin, et ta aina enam kultuuriliselt õitseks, ja nimelt rahulikus kooselus selle maa kõrgeima teadusasutusega.

Väljaanne “Eestlased ja lätlased” on iseendast tähelepanuväärne. Selle algatajateks olid eestlaste ja lätlaste ühendused Moskvas ja Peterburis, eriti eesti üliõpilaste selts Moskvas, kes oli kõige aktiivsem rahakoguja. Raamatu eesmärgiks oli selgitada vene lugejatele olukorda Läänemereprovintsidest ja pöörata nende tähelepanu põlisrahvaste seisundile ning tõestada nende õigust kultuuriautonomiale. Kogumik sisaldas kahteist artiklit, mille autoriteks olid avaliku elu tegelased Eestist, Lätist ja Venemaalt. Raamatul oli oluline resonants: retsensioonid ilmusid eesti, läti ja vene keeles.⁹ Kogumiku “Eestlased ja lätlased” tähendus oli aga suurem kui kohalike probleemide tõstatamine. Võiks öelda, et see teos täitis 1917.–18. aastate sündmuste sümboolse ettevalmistaja rolli, siis juba mitte autonoomia, vaid Eesti ja Läti riikliku iseseisvuse väljakuulutamisel, ning püstitas küsimuse erinevate rahvaste, keelte ja kultuuride võrdõigusliku koeksisteerimise võimalikkusest.

Just sellele küsimusele oligi pühendatud Baudouin de Courtenay artikkel “Derpt-Jurjev (Võrdõiguslikkuse küsimusest)”. Analüüsisid enam kui kümne aasta taguseid sündmusi, pidas Baudouin neid õigustatult

⁹ Vt kogumiku kohta lähemalt: L. Kiseleva, “Imperiya kak prostranstvo dlya natsional'nogo stroitel'stva (na primere odnogo izdaniya)”, *Trydy po russkoj i slavyanskoj filologii*, Literaturovedenie, VII, novaya seriya (Tartu, 2009), 337–360.

iseloomulikuks impeeriumi siseolukorraks: kitsarinnaline, väheproduktiivne poliitika võimude poolt ja akadeemilise kogukonna lipitsev käitumine. Kommenteerides efekti, mille tekitas tema saksakeelne ülesastumine ülikooli juubelil, märgib Baudouin irooniliselt, et banketisituatsioonis ka kõrged ülemused “naeratasid heatahtlikult ja osutasid mõistvaks”, ning paljud “tsentralismi pooldajad ja rahvusliku üheõigusluse eitajad” rääkisid kõnest “tunnustavalt ja koguni vaimustunult”. Kuid endiste kolleegide tunnustav reaktsioon ei rõõmustanud Baudouini. Tema peamine idee – keeleline võrdõiguslikkus – jäi olulise vastukajata.

Baudouin meenutas oma õppetöö aastaid Tartu ülikoolis saksa keele täieliku võimutsemise perioodil. Tollal ei tahtnud keegi tema kolleegidest mõelda sellele, et ülikool asub eestlaste maal. Nad suhtusid põliselanikesse ja nende keeltesse põlgusega. Sellest, et õpetada eesti või läti keeles, ei võinud juttugi olla. Hädavajadusest olid loodud nende keelte lektoraadid, sest usuteaduskond valmistas ette luteri pastoreid, aga need pidid oskama kohalikku keelt. Nende lektorite olukord polnud kaugeltki kadestamisväärne.

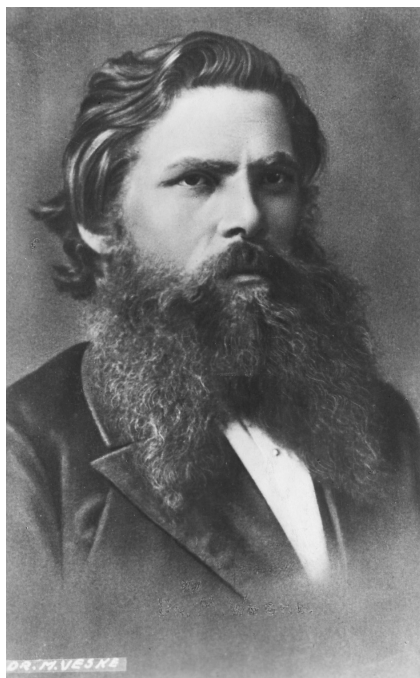
Baudouin meenutab nõrdimusega, et osa lektoreid oli “privilegeeritud” (prantsuse ja inglise keele õpetajad) – 600-rublase aastapalgaga, ning *minorum gentium*, kes õpetasid itaalia, eesti ja läti keelt, said 400-rublast aastapalka, mis oli väiksem kui ülikooli pedellil, seepärast oli näiteks itaalia keele lektori koht täitmata. Baudouin rõhutab eriti, et kohalikke keeli õpetasid väljapaistvad isiksused. Läti keele lektoriks oli poeet Jacob-Heinrich Lautenbach/Jēkabs Lautenbahs (1848–1928), läti ja leedu folkloori uurija, kes kaitses väitekirja indoeuroopa keelte võrdlevast grammatikast ning sai hiljem professoriks. Eesti keele lektoriks oli aastatel 1874–87 Leipzigi ülikoolis 1872. aastal doktoriväitekirja kaitsnud Mihkel Veske (1843–1890).

Astume siin sammu kõrvale ja esitame küsimuse, kuidas sattus vaesest taluperest pärit eestlane Leipzigsse. Esimeseks sammuks tema jaoks oli Leipzigi misjonikool, kuhu ta oli suunatud Paistu Maarja koguduse pastori Woldemar Adolf Hanseni (1823–81) poolt, kes oli olnud Veske õpetaja kihelkonnakoolis. Kuid aasta hiljem läks Veske üle ülikooli, kus ta õppis suurvürstinna Jelena Pavlovna (1807–73) kullul. See oli üks vähestest tõeliselt silmapaistvatest Vene keisriperekonna esindajatest, kes võttis osa ka 1861. aasta talurahvareformi ettevalmistamisest (tema hüüdnimeks oli *Princesse La Liberté*). Stipendiumi muretsetes Vene konsul Leipzigis. Just suurvürstinna surm ning väljamaksete katkemine sundis Vesket Eestisse tagasi pöörduma. Ettekujutuse sellest, millise materiaalse kitsikusega tuli Veskel Tartus võidelda, annavad ülikooli arhiivis säilinud arvukad võlatähed ja

koguni maksujõuetusega seotud kohtutoimikud.¹⁰ Pole välistatud, et osa oma niigi kasinatest vahenditest kulutas Veske ühiskondliku tegevuse peale, nagu näiteks ajalehe *Oma Maa* väljaandmine aastatel 1884–45.¹¹ Veske õnneks võttis tema saatusest õige elavalt osa Baudouin de Courtenay.

Esiteks püüdis Baudouin parandada kõigi lektorite olukorda ning leppis selles kokku Tartu õpperingkonna kuraatori Mihhail Kapustiniga, kusjuures too lubas kosta ministeeriumis kõigi lektorite võrdsustamise ja nende töötasu 800 rublani tõstmise eest. Kuid ülikool keeldus niisugust palvet esitamast! Iroonilisel kombel toimus see reform alles venestusperioodil. Teiseks hankis Baudouin otse ministeeriumist juba spetsiaalselt Veske jaoks korraliku

rahalise toetusega teadusliku komandeeringu alul Soome, seejärel Ungarisse. Neid taotlusi ülikool toetas. Kuid peamine – koos akadeemik Friedrich Wilhelm Radloffiga (1837–1918) saavutas Baudouin Veske üleviimise Kaasanisse erakorraliseks soome-ugri keelte professoriks palgaga 2000 rubla. Radloff ja Baudouin olid omavahel tuttavad Kaasani päevilt, kus esimene

Joonis 2. Mihkel Veske. Tartu Ülikooli raamatukogu, Fo 594b.

¹⁰ Rahvusarhiiv (edaspidi RA), EAA.402.8.1119: Akte in Klagesachen des Wulf Friedländer wider den Lektor Dr. M. Weske wegen rückständiger Wechselschuld (1875); RA, EAA.402.8.1153: Akte in Klagesachen des Hofgerichtsadvokaten Ed. Leibert wider den Lektor der estnischen Sprache Dr. Michael Weske wegen einer Schuldangelegenheit (1883). Eelmainitud toimikust leiame M. Veske võlakirja: “Olen lainanud Jaan Tammanna käest 30 rubla hõbedat 15. augustil 1873” (lk 2). Kümne aasta pärast tuli raha kohtu kaudu välja nõuda.

¹¹ Raskustest ajalehe väljaandmisel vt Ingrid Loosme, ““Oma Maa” kirjastamise raske tee”, *Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 2004–2005* (Tartu, 2007), 141–145. Vt ka Sergei Issakov, “M. Veske teostamata ja teostatud kavatsustest”, Sergei Issakov, *Arhiivide peidikust* (Tallinn: Eesti Raamat, 1983), 103–111.

oli islamiusu koolide inspektoriks, teine aga professoriks, nii et need kaks teadlast said vakantsele professorikohale soovitada oma puudustkannatava Tartu kolleegi.¹²

Näib, et Baudouin laenas Veskele raha. Selle järelduse saame teha Veske kirja põhjal Budapestist. Kui ta sai teate, et tema komanderingurahad Kaasanisse kolimiseks on Tartu üikooli valitsusele üle kantud, palus ta need üle anda professor Baudouin de Courtenayle.¹³

Oma artiklis Veskest rääkides puudutab Baudouin ettevaatlikult tema võitlust eesti rahva õiguste eest ja sakslastevastaseid hoiakuid: “[...] osales, tõsi küll, mitte kuigi edukalt ja veidi ühekülgselt, kohalikus poliitilises agitatsioonis ning pälvis sellega, võib-olla mitte päris põhjuseta, Baltikumi saksa patriootide rahulolematuse”.¹⁴

Tõepoolest, ülikooli arhiivis leidub anonüümne kaebus 1883. aastast, mis on saadetud kuraatorile parun A. Stackelbergile selle kohta, et Veske on peksnud hagejat Raatuse tänava kõrtsis.¹⁵ Kõige järgi otsustades pidi see olema keegi “avalik tegelane”, kuna kaebuses rõhutatakse, et Veske algatas kakluse koos “halva reputatsiooniga” inimestega, kes olid osalenud tänava-rahutustes Aleksander III kroonimispidustuste ajal. Ülikooli kohus püüdis asja kinni mätsida, kuid sümpaatiat Veske suhtes see ei suurendanud.

Arvatavasti oli kaklus mingil moel seotud teise kohtuasjaga, mis on tal-
lel Tartu politseivalitsuses. See on algatatud seoses 1881. aasta märtsis lin-
nas levitatud eestikeelsete lendlehtedega. Toimikus on nad säilinud kahes
variandis. Sisu on neil kattuv, kuid esimene tekst on veidi ulatuslikum.

¹² Märgime, et kolmeaastase Kaasanis viibimise ajal suutis M. Veske märgatavalt laiendada oma uurimusi Volga-äärsete soome-ugri rahvaste (tšeremisside ja mordva) keelte ja folkloori alal, kuid õppejõuna oli tal raskusi. Ta pidi loenguid pidama vene keeles, mida ta puudulikult valdas. Seetõttu, nagu selgub nekroloogist (vt allpool), oli tal vaid üks kuulaja, mis aga ei takistanud tema pedagoogilise tegevuse jätkumist.

¹³ RA, EAA.402.3.291, l. 22.

¹⁴ Boduén de Kurtene, “Derpt – Yur’ev, 264–265. Täiendavad andmed M. Veske dissidentlikust tegevusest vt I. Smirnovi põhjalikus ja väga positiivses nekroloogis, mis ilmus ajakirjas “Volzhskii vestnik, № 114, 9.05.1890 (sellele viitab ka Baudouin oma artiklis. Kasutasin arhiivis leiduvat käsikirja: RA, EAA.402.3.290, l. 98–99). Võib arvata, et need andmed oli Smirnov omal ajal saanud Veske enda käest. Nii ilmneb, et senaator Manasseini revisjoni ajal käis Veske end jälitajate eest varjates talupoegade koosolekutel, kirjutas nende nimel kaebusi ning sõitis nende petitioonidega korduvalt pealinna Manasseini ja siseministri juurde.

¹⁵ RA, EAA.402.8.2071, l. 1: Akte in Untersuchungssachen des Lektor der estnischen Sprache Dr. Michaels Weske wegen eines Konfliktes mit unbekanntenen Personen. Uurimine algatati Tartu õpperingkonna kuraatori senaator A. von Stackelbergi käsul 28. mail 1883, kuid sama kuraator käskis kuu aja pärast, 20. juunil, menetluse lõpetada.

Toome siinkohal ära mõlemad tekstid, säilitades originaali ortograafia ja kirja pildi:

Avalik teadaandmine keige Esti popolide¹⁶ kui ka linna üüri inimestele

Nenda kudas juba igäüks teab et Teisipääw se on 10-mal selle kuus peame meie kes need keige waesemad oleme Wene Keisrile Truust wanduma.

Aga mispeale wannume meie kel kedagi ei ole – kuhu meie omad pead wöiksime warjule panna ehk kuhu meie oma jalga wöiksime tösta mis meie maa on. – Sest kõik kus meie oleme on wöera oma. Se pärast palun mina teid kõiki kes seda kirja loewad et teie aru saksite et nüüd just see paras aeg on kus meie ühel meelel wöiksime Wene Keisrid paluda et tema meile nenda samma Maad annaks kui Wene rahwal on. Siis tahame meie öiged Wenemaa alamad olla ja ka röömuga Wene Keisrile truust wanduta surmani aga enne mitte.¹⁷

Teada andmine

Köige alama sugule kes nõuks on wötnud mitte enne Truust Wene Keisrile wanduta kui meile nenda samma sugune öigus ehk seadus ja hingemaa saab lubatud kui Wenemaa rahwal on, siis meie wanume Truust Wene Keisrile surmani.

Nönda jäge keik ühel meelel kindlaks. Aga oitke selle eest et mitte mässamine ei töuse.¹⁸

Niisiis, tundmatu autor (autorid?) kutsus eestlasi üles mitte vanduma truust uuele keisrile, kuni see ei anna eestlastele samapalju maad kui on vene talupoegadel. See polnud üleskutse mässamiseks, mida eraldi rõhutati teises tekstivariandis. Eesti rahvas palus Vene tsaaril sekkuda tema saatusesse, anda maad, mis asub “vöörastes” kätes (kelle kätes, seda ei täpsustatud, kuid oli niigi selge, et baltisakslaste kätes).

Muidugi olid sedalaadi lendlehed ohtlikuks märguandeks rahva rahulolematusest. Tösi, neid leiti vaid kaksteist koopiati ja linnavöimud ei tahtnud asja suureks puhuda. Kuid isamaalises eesti ajalehes Sakala (nr 30, 25. juulist 1881) ilmus teade neist lendlehtedest, mis olevat kirjutatud justkui puises saksa-eesti keeles. Selleks ajaks oli uurimine veel käimas ja ajaleht

¹⁶ Pobul või pops ehk vabadik (toim).

¹⁷ RA, EAA.1880.1.370, l. 2p.

¹⁸ *Ibid.*, l. 3; väikeste erinevustega ka l. 5: “Nönda jääge keik ühel meelel kindlaks mis olete mötelnud”.